

WOJCIECH SADŁOŃ*

„BARDZIEJ UBOGO, ALE PRYZWOICIEJ”
ODDZIAŁYWANIE RELIGIJNEGO KAPITAŁU SPOŁECZNEGO
W POLSCE

WSTĘP

Pojęcie kapitału społecznego, które wyrasta z kontekstu ekonomicznego, bywa w literaturze opisywane jako zabezpieczenie przed nierównościami ekonomicznymi poprzez redukcję deprivacji oraz operacyjnie związane jest z procesem zrównoważonego rozwoju. Wśród czynników generujących kapitał społeczny wymienia się m.in. religię i religijność. Z drugiej jednak strony wysoki poziom religijności, jak wynika z wielu międzynarodowych analiz statystycznych, związany jest z niskim poziomem wskaźników makroekonomicznych, w tym nierówności ekonomicznych. Niniejszy artykuł bada te zależności z wykorzystaniem modelu religijnego kapitału społecznego.

Model ten zastosowany do opisu zachowań jednostki oraz charakterystyki społeczności lokalnych w Polsce pozwala na uchwycenie zależności pomiędzy religijnością, kapitałem społecznym oraz nierównościami ekonomicznymi. Wynika z nich, że z jednej strony religia stanowi istotny (jeden z podstawowych) zasób oraz czynnik kapitału społecznego w Polsce, z drugiej natomiast religijny kapitał społeczny współwystępuje z nierównościami ekonomicznymi. Pod tym względem religijny kapitał społeczny odróżnia się od nieopartego na religii kapitału społecznego. Oddziaływanie religijnego kapitału społecznego występuje natomiast w sferze obyczajowej poprzez redukcję takich zjawisk, jak: palenie papierosów, alkoholizm, zażywanie narkotyków czy lekomania.

Socjologia religii drugiej połowy XX wieku w dużej mierze poruszała się w tzw. paradygmacie sekularyzacyjnym, który zakładał, że istnieje związek pomiędzy modernizacją społeczeństwa, w tym wzrostem dobrobytu ekonomicznego, a zanikaniem zjawisk religijnych w społeczeństwie¹. Częściowo teza ta wiązała się

---

* KS. DR WOJCIECH SADŁOŃ SAC – Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego.

¹ Por. M. Hughesy, *The Idea of Secularization in the Works of Max Weber: a Theoretical Outline*, „Qualitative Sociology” 1979, no. 1, s. 85–111.

z ideologicznymi założeniami Karola Marksa, który opisywał religię jako czynnik utrwalający nierówności społeczne. Według niego religia oddziałuje na społeczeństwo, ponieważ uzasadnia niesprawiedliwą alienację niższych klas społecznych i przez to służy jej podtrzymywaniu. Dodatkowo w ujęciu Marksa religia jest siłą zdolną do kontroli społecznej i w ten sposób uniemożliwia nakierowaną na wyeliminowanie nierówności zmianę społeczną.

Chociaż współczesna socjologia religii rzadko odwołuje się bezpośrednio do Marksa oraz mimo że brakuje w socjologii religii prac weryfikujących istnienie nierówności ekonomicznych i społecznych na gruncie religijnym², funkcjonują dwie podstawowe teorie dotyczące wpływu religii na nierówności społeczne. Pierwsza z nich nazywana teorią deprivacji zakłada, że religia stanowi wartość kompensacyjną dla jednostek dotkniętych ubóstwem. Zatem wraz ze wzrostem nierówności, rozumianych przede wszystkim jako wzrost ubóstwa, wzrasta poziom religijności. Natomiast teoria względnej władzy zakłada, że nierówności przyczyniają się do wzmocnienia religijności, ponieważ religia stanowi użyteczne narzędzie utrzymania wyższej pozycji bogatych warstw (klas)³.

Poruszając się w obrębie teorii deprivacji, Kenneth Scheve i David Stasavage dostrzegają, że wśród najbogatszych krajów świata na poziomie krajowym istnieje negatywna zależność pomiędzy odsetkiem produktu krajowego brutto przeznaczanego na świadczenia społeczne (państwo opiekuńcze) a religijnością mierzoną za pomocą skali ważności Boga w życiu. Ten empiryczny fakt wyjaśniają tym, że religia oraz system państwa opiekuńczego stanowią konkurencyjną formę „ubezpieczenia” jednostki. Innymi słowy, religia „łagodzi” trudy życia poprzez oddziaływanie zasadniczo na sferę psychiczną jednostki⁴. Ponadto Charles Glock analizuje wpływ deprivacji na powstawanie grup religijnych⁵.

Z drugiej strony istnieją badania pozwalające na dostrzeżenie przeciwnej zależności. Luigi Guiso wskazuje na związek pomiędzy religijnością a postawami sprzyjającymi wzrostowi ekonomicznemu (wpływ wartości na decyzje ekonomiczne)⁶. Robert J. Barro i Rachel McCleary, choć obserwują negatywną zależność pomiędzy poziomem praktyk religijnych a wzrostem ekonomicznym, jednocześnie odkrywają pozytywną zależność pomiędzy wzrostem ekonomicznym na poziomie krajowym

---

² Zob. P. Norris, P. Inglehart, *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide*, Cambridge 2004, s. 106–110. Autorzy jako nieliczni analizują 14 postindustrialnych krajów, w których dostrzegają prostą zależność pomiędzy częstotliwością modlitwy a poziomem nierówności ekonomicznej.

³ F. Soltin., *Economic Inequality, Relative Power, and Religiosity*, „Social Science Quarterly” 2011, no. 2, s. 447–465.

⁴ K. Scheve, D. Stasavage, *Religion and Preferences for Social Insurance*, „Quarterly Journal of Political Science” 2006, no. 1, s. 262.

⁵ Ch. Glock, *The Role of Deprivation in the Origin and Evolution of Religious Groups*, California 1964.

⁶ L. Guiso, P. Sapienza, L. Zingales, *People's Opium? Religion and Economic Attitudes*, „Journal of Monetary Economics” 2003, no 1, s. 225–282.

a poziomem wiary⁷. Inni autorzy obserwują, że religia oddziałuje na nierówności społeczne pośrednio, poprzez wpływ na zachowania prokreacyjne (*demographic behaviors*) oraz tworzenie kanału informacji sprzyjających dobrobytowi ekonomicznemu⁸. Ponadto Christian Smith i Robert Faris zwracają uwagę na trwałość nierówności społecznych o podłożu religijnym w USA⁹. Niektóre badania wskazują też, że istnieje wpływ religii na postawy względem nierówności rasowej¹⁰.

I. KAPITAŁ SPOŁECZNY A NIERÓWNOŚCI EKONOMICZNE

Pojęcie kapitału społecznego wpisane jest w paradygmat funkcjonalistyczny. Nawet w koncepcji Pierre'a Bourdieu dostrzega się wyraźne ujmowanie kapitału społecznego poprzez jego oddziaływanie. James Coleman skutki kapitału społecznego rozumie ogólnie jako ułatwianie działania. Kapitał społeczny – jego zdaniem – ułatwia wymianę dóbr poprzez redukcję kosztów wymiany i ryzyka nieuczciwości. Ponadto kapitał społeczny służy generowaniu kapitału ludzkiego, pomaga w kształceniu i wychowaniu młodzieży¹¹. Richard Putnam opisuje przede wszystkim oddziaływanie kapitału społecznego na funkcjonowanie demokracji.

W związku z tymi klasycznymi ujęciami kapitał społeczny często ujmowany jest jako zabezpieczenie przed nierównościami. Już same różnorodne definicje kapitału społecznego częściowo pokrywają się z pojęciem spójności społecznej, która bezpośrednio stanowi przeciwieństwo nierówności przede wszystkim w zakresie ekonomicznym¹². W tym kontekście Ichiro Kawachi odkrywa zależności pomiędzy nierównościami ekonomicznymi a kapitałem społecznym¹³. Ismail Serageldin i Christiaan Grootaert dostrzegają, że wzrost ekonomiczny poszczególnych krajów jest odwrotnie proporcjonalny do zasobów naturalnych (kapitału naturalnego) i ilości wyprodukowanych dóbr, a wprost proporcjonalny do poziomu rozwoju zasobów

⁷ R. Barro, R. McCleary, *Religion and Economic Growth*, „American Sociological Review” 2003, no. 5, s. 760–781.

⁸ K.A. Keister, *Religion and Wealth: the Role of Religious Affiliation and Participation in Early Adult Asset Accumulation*, „Social Forces” 2003, no. 1, s. 175–207.

⁹ Ch. Smith, R. Faris, *Socioeconomic Inequality in the American Religious System: an Update and Assessment*, „Journal for the Scientific Study of Religion” 2005, no. 1, s. 95–104.

¹⁰ V. Hinojosa, J. Park, *Religion and the Paradox of Racial Inequality Attitudes*, „Journal for the Scientific Study of Religion” 2004, no. 2, s. 229–238.

¹¹ J. Coleman, *Social Capital in the Creation of Human Capital*, „American Journal of Sociology” 1994 (Supplement), s. 95–120.

¹² Por. S. Goliniowska i in., *Spójność społeczna: aktywność – solidarność – wsparcie. Ekspertyza na potrzeby aktualizacji Strategii Rozwoju Kraju 2007–2015*, Warszawa 2011.

¹³ Zob. I. Kawachi i in., *Social Capital, Income Inequality, and Mortality*, „American Journal of Public Health” 1997, no. 9, s. 1491–1498.

ludzkich. Ponadto przykłady Jugosławii, Somalii czy Rwandy wskazują, że brak kapitału społecznego (rozumianego w kontekście spójności społecznej) prowadzi do całkowitej destrukcji ekonomii, natomiast jego istnienie – jak w przypadku „azjatyckich tygrysów” – do jej rozkwitu¹⁴. W ujęciu ekonomicznym kapitał społeczny wpływa więc na wzrost gospodarczy, a jego brak stosowany bywa jako użyteczne narzędzie wyjaśniania nierówności ekonomicznych¹⁵. Właśnie krytyka neoklasycznej teorii rasowej nierówności przychodów Glena C. Loury’ego oraz model Yossefa Ben-Porath’a, tzw. „F-connection” obejmujący: rodzinę (*family*), przyjaciół (*friends*) oraz zakład pracy (*firm*), przygotowały „grunt” teorii kapitału społecznego. Zwrócono uwagę na rolę rodziny, powiązań nieformalnych i „tożsamości” jednostki w podziale i alokacji dóbr¹⁶. Ponadto Mark Granovetter wprowadził pojęcie „osadzenia” (*embeddedness*), które choć odwraca marksistowską zasadę bazy i nadbudowy (*undersocialized*)¹⁷ i wskazuje, że u podstaw procesów ściśle ekonomicznych znajdują się również stosunki i relacje społeczne, łączy kapitał społeczny z nierównościami¹⁸. W pewnym sensie więc kapitał społeczny traktowany jest w naukach społecznych jako swoista funkcja dystrybuująca dobrobyt ekonomiczny.

Literatura wskazuje również na związek pomiędzy kapitałem społecznym a sukcesem na rynku pracy. Wyjaśnieniem tej zależności jest związana z kapitałem społecznym sieć kontaktów, która służy jako kanał informacyjny w poszukiwaniu pracy. Ponadto – jak wskazuje Ted Mouw – wyższy poziom kapitału społecznego pozwala osiągać lepsze wyniki w pracy¹⁹. Piotr Sztompka twierdzi, że wysoko rozwinięta kultura zaufania w Japonii pozostaje w związku z powszechnym dla tego kraju dożywotnim, pewnym zatrudnieniem²⁰. Jedno z wyjaśnień takiego oddziaływania opiera się na spostrzeżeniu, że kapitał społeczny chroni rynek przed jednostronnym przepływem informacji.

Efekty oddziaływania kapitału społecznego występują jednak nie tylko w zakresie makroekonomicznym. Wśród efektów oddziaływania kapitału społecznego wymienia również zysk dla jednostki w postaci większej władzy (polityczny), zysk społeczny, polegający na zwiększeniu jednostkowego statusu społecznego,

---

¹⁴ I. Serageldin, Ch. Grootaert, *Defining Social Capital: an Integrative View*, w: P. Dasgupta, I. Serageldin, *Social Capital: a Multifaceted Perspective*, Washington 2001, s. 40–58.

¹⁵ J. Fox, *The World Bank and Social Capital: Lessons from ten Rural Development Projects in the Phillipines and Mexico*, „Policy Sciences” 2000, Vol. 33, s. 399–419.

¹⁶ Y. Ben-Porath, *F-connection: Families, Friends and Firms and the Organization of Exchange*, „Population and Development Review” 1980, no. 6, s. 1–30.

¹⁷ Tęgo terminu autor używa w nawiązaniu do Denisa Wronga (zob. tenże, *The Oversocialized Conception of Man*, New York 1999).

¹⁸ Autor powołuje się na „substancjalną” antropologię Karla Polanyi.

¹⁹ T. Mouw, *Social Capital and Finding a Job: Do Contacts Matter?*, „American Sociological Review” 2003, no. 6, s. 868–898; J. Thompson, *Proactive Personality and Job Performance: a Social Capital Perspective*, „Journal of Applied Psychology” 2005, no. 5, s. 1011–1017.

²⁰ P. Sztompka, *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Kraków 2007.

a także zdrowie fizyczne i psychiczne²¹ oraz satysfakcję z życia²². Susan Chambré obserwuje zależność pomiędzy aktywnością wolontariacką a poziomem życiowej satysfakcji. Badania z wykorzystaniem kategorii zabezpieczenia społecznego (*Social Provisions Scales*) wskazują, że brak kapitału społecznego prowadzi do wyższych poziomów depresji oraz stresu psychologicznego²³. Wśród efektów oddziaływania kapitału społecznego można również wskazać za Colemanem osiągnięcia edukacyjne uczniów²⁴.

II. RELIGIJNY KAPITAŁ SPOŁECZNY

Kenneth Arrow twierdzi, że istnieje związek pomiędzy tezą Maxa Webera dotyczącą zależności religii i ekonomii oraz opracowaną przez Putnama tezą o pośredniej zależności między ekonomią a rozwojem trzeciego sektora²⁵. Weber analizuje wpływ religii na ekonomię przede wszystkim na poziomie kognitywnym, wykorzystując kategorie władzy, normatywnych wzorów oraz wzorów racjonalności. Wydaje się, że spojrzenie na ekonomię z perspektywy trzeciego sektora jest bardziej strukturalne. Natomiast kategoria kapitału społecznego łączy te dwa spojrzenia: kognitywne oraz strukturalne.

Doug Oman wylicza mechanizmy wpływania religii na kapitał społeczny. Jego zdaniem religia oddziałuje poprzez system wsparcia społecznego, wzory zachowań, wzmacnianie pozytywnych stanów psychicznych, motywowanie do podejmowania „zdrowszych” zachowań, jak również poprzez niewyjaśnioną empirycznie uzdrawiającą moc modlitwy²⁶. Sander Koole zwraca uwagę, że religia pomaga w kierowaniu własnymi emocjami²⁷. Zdaniem Renate Ysseldyk religia oddziałuje przede wszystkim

²¹ K. Mckenziein., *Social Capital and Mental Health*, „The British Journal of Psychiatry” 2002, no. 3, s. 280–283; S. Kunitz, *Social Capital and Health*, „British Medical Bulletin” 2004, no. 1, s. 61–73.

²² N. Lin, *Building a Network Theory of Social Capital*, „Connections” 1999, no. 1, s. 28–51; tenże, *Social Capital: a Theory of Social Structure and Action*, Cambridge 2002.

²³ W. Fialain., *The Religious Support Scale: Construction, Validation, and Cross-Validation*, „American Journal of Community Psychology” 2002, no. 6, s. 761–786.

²⁴ J. Coleman, *Social Capital in the Creation of Human Capital*, s. 95–120; Chu Ho Sui, *The Nature and Impact of Social Capital in Three Asian Education Systems: Singapore, Korea, and Hong Kong*, „International Journal of Educational Policy: Research and Practices” 2000, no. 1, s. 171–189; H. Stevenson, J. Stigler, *The Learning Gap: Why Our Schools Are Failing and What We Can Learn from Japanese and Chinese Education*, New York 1992.

²⁵ K. Arrow, *Observations on Social Capital*, w: P. Dasgupta, I. Serageldin, *Social Capital: a Multifaceted Perspective*, s. 3–5.

²⁶ D. Oman, C. Thoresen, „Does Religion Cause Health?”: *Differing Interpretations and Diverse Meanings*, „Journal of Health Psychology” 2002, no. 7, s. 365–380.

²⁷ S. Koolein., *Why Religion's Burdens Are Light: from Religiosity to Implicit Self-Regulation*, „Personality and Social Psychology Review” 2010, no. 14, s. 95–107.

poprzez budowanie wewnątrzgrupowej tożsamości²⁸. Ponadto stosowana w badaniach z zakresu psychologii społecznej skala wsparcia społecznego (*Social Provisions Scale*) uwzględnia również wsparcie ze strony wspólnoty religijnej (kongregacji, liderów kościelnych czy nawet bezpośrednio Boga). Z analiz Jeffrey'a Bjorcka i Richarda Gorsucha wynika, że „religijne wsparcie” skutkuje niższymi poziomami depresji oraz wyższymi wskaźnikami satysfakcji życiowej²⁹. Te psychologiczno-socjologiczne analizy wskazują na rolę religii w kształtowaniu kapitału społecznego.

Chociaż w literaturze typy kapitału społecznego wyróżnia się najczęściej z punktu widzenia ich funkcjonalności, jak czyni to np. Putnam, rozróżniając pomiędzy integracyjnym (*bonding*) i pomostowym (*bridging*) kapitałem społecznym³⁰, niektórzy autorzy podchodzą do typologii kapitału społecznego również od strony zasobów. Ritch L. Sorenson i Leonard Berman wyróżniają formę kapitału rodzinnego, obejmującego nie tylko kapitał społeczny, ale również ludzki i ekonomiczny³¹. Benjamin Philips i Sylvia Barack-Fishman opisują etniczny kapitał społeczny³².

Na powiązanie religii oraz kapitału społecznego wskazują również „klasyki” tego pojęcia. Zdaniem J. Colemana kapitał społeczny powstaje w oparciu o więzi istniejące w obrębie tej samej szkoły, miasta czy kościoła³³. Wśród zasobów kapitału społecznego Coleman wyróżnia: normy społeczne, a przede wszystkim zasadę wyrzekania się własnego interesu i działania na rzecz społeczności, zaufanie oraz strukturę społeczną. Podobnie Putnam za podstawowy zasób kapitału społecznego uważa normę „uogólnionej wzajemności”. Jego zdaniem ludzie, kierując się normami wzajemności, nie oczekują bezpośredniego zwrotu zaciągniętego zobowiązania, ale „oczekując z dużą dozą pewności, że ktoś inny zrobi dla mnie coś w przyszłości”³⁴. Wśród zasobów kapitału społecznego Francis Fukuyama wylicza uczciwość, dotrzymywanie obietnic, prawdomówność, odpowiedzialność, rzetelność, wzajemność. Dzielą się one według dwóch linii wymiarów: od racjonalnych do nieracjonalnych oraz od tworzonych hierarchicznie do powstających spontanicznie. Według Fukuyamy większość norm moralnych w społeczeństwie pochodzi z systemów religijnych. „Normy pochodzące z takich źródeł nie powstają w wyniku zdecentralizowanej negocjacji, ale są przekazywane z jednego pokolenia do drugiego poprzez proces socjalizacji, który obejmuje w większym stop-

²⁸ R. Ysseldyk i in., *Religiosity as Identity: toward an Understanding of Religion from a Social Identity Perspective*, „Personality and Social Psychology Review” 2010, no. 14, s. 60–71.

²⁹ Por. R. Stark, *Religion and Delinquency: the Ecology of a “Lost” Relationship*, „Journal of Research in Crime and Delinquency” 1982, Vol. 19, s. 4–24.

³⁰ M. Ziółkowski, *Przedmowa do wydania polskiego*, w: R. Putnam, *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, przekł. P. Sadura, S. Szymański, Warszawa 2008, s. 14.

³¹ R. Sorenson, L. Berman, *Family Capital, Family Business, and Free Enterprise*, „Family Business Review” 2009, no. 22, s. 193–195.

³² B. Philips, S. Barack-Fishman, *Ethnic Capital and Inter-marriage: a Case Study of American Jews*, „Sociology of Religion” 2006, no. 4, s. 487–505.

³³ J. Coleman, *Foundations of Social Theory*, Harvard 1994.

³⁴ R. Putnam, *Samotna gra w kręgle*.

niu zwyczaj niż rozum”³⁵. Dzięki temu normy z gruntu religijne są znacznie bardziej trwałe. W zakresie kapitału społecznego norma moralna rodzi określone działanie (zachowanie), ponieważ sankcjonuje „prawe”, „właściwe”, „obowiązkowe” relacje oraz nakierowuje jednostkę na wzięcie pod uwagę interesu innych. Na przykładzie dylematu więźnia norma jest więc przeciwwagą dla motywacji nakierowanej wyłącznie na własny interes³⁶. Zakotwiczone w religii normy oddziałują, tworząc na poziomie zbiorowym wspólnotę moralną. Wśród zasobów kapitału społecznego Fukuyama wymienia również psychologiczne, a nawet kognitywne właściwości jednostek: poczucie przynależności, wspólne doświadczenia, wspólna wiedza, wzory zachowań, zaufanie, odpowiedzialność, wspólne cele, wartości. W literaturze za zasoby kapitału społecznego najczęściej uznaje się zasady moralne (etyczne), takie jak np. zasada wzajemności. Jenny Onyx i Paul Bullen nazywają tę zasadę „kombinacją krótkoterminowego altruizmu oraz długoterminowego interesu osobistego”³⁷. Alexis de Tocqueville zasadę wzajemności nazywał „właściwie rozumianym interesem własnym”. Już te przywołane przykłady pozwalają na dostrzeżenie związków z religią oraz religijnością. Nawet potoczne rozumienie zasady wzajemności ma swój odpowiednik w religijnych zasadach moralnych, w chrześcijaństwie w postaci zasady miłości bliźniego. Podejście do religijnego kapitału społecznego od strony zasobów wskazuje na jego egzogeniczność³⁸, czyli zagnieżdżenie w kontekście społecznym. Podstawy do uznania faktów religijnych jako zasobów religijnego kapitału społecznego można dostrzec również u P. Bourdieu. Według niego czynnikami generującymi kapitał społeczny są: 1) okazje, nazywane również instytucjami, np. spotkania, wyjścia, przyjęcia, wyjazdy, rajdy; 2) miejsca, np. elitarne dzielnice, wybrane szkoły, kluby itp. oraz 3) czynności, nazywane również praktykami, np. elitarne sporty, gry społecznościowe, ceremonie kulturalne.

III. ODDZIAŁYWANIE EKONOMICZNE RELIGIJNEGO KAPITAŁU SPOŁECZNEGO

W ekonometrii istnieje rozbudowana metodologia pomiaru wpływu ekonomicznego (*economic impact*)³⁹. Dobrobyt ekonomiczny obejmujący dostęp do dóbr oraz

³⁵ F. Fukuyama, *Social Capital, Civil Society and Development*, „Third World Quarterly” 2001, no. 1, s. 7–20.

³⁶ R. Zukowski, *Social Capital and Challenges of Development in Latin America and East Central Europe*, Warsaw 2007.

³⁷ J. Onyx, P. Bullen, *Measuring Social Capital in Five Communities*, „Journal of Applied Behavioral Science” 2000, no. 1, s. 23–42.

³⁸ R. Jackman, *Social Capital And Politics*, „Annual Review of Political Science” 1998, no. 1, s. 47–73.

³⁹ Por. T. J. Hatton, J. G. Williamson, *The Age of Mass Migration: Causes and Economic Impact*, Oxford 1998.

usług agregowany jest najczęściej na poziomie narodowym (rachunki narodowe), ale oparty jest o charakterystyki poszczególnych gospodarstw domowych. Dodatkowo istnieje możliwość uwzględnienia również subiektywnych miar dobrobytu ekonomicznego, takich jak choćby zadowolenie z sytuacji finansowej rodziny oraz z dochodów rodziny. Na sytuację ekonomiczną składa się również sytuacja jednostki na rynku pracy.

Wśród prowadzonych na populacji Polaków badaniach sondażowych najbardziej rozbudowany komponent ekonomiczny zawiera Diagnoza Społeczna⁴⁰ i zarazem uwzględnia miary kapitału społecznego. Znacznie mniej ekonomicznych wskaźników obejmuje Polski Generalny Sondaż Społeczny⁴¹. Niektóre wskaźniki baz danych gromadzonych przez Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego oraz wyniki badań Ośrodka Sondaży Społecznych Opinia stanowią również trafne narzędzia do analizy zależności pomiędzy religią, kapitałem społecznym i wymiarem ekonomicznym.

Tabela 1. Współczynniki korelacji liniowej przejawów uogólnionego zaufania ze wskaźnikami ekonomicznymi

Dobrobyt ekonomiczny	Uogólnione zaufanie
Dochód miesięczny	0,07**
Zadowolenie z sytuacji finansowej własnej rodziny	0,05**
Zadowolenie z obecnych dochodów rodziny	0,06**
Problemy finansowe	-0,05**
Niepewne źródło dochodów	-0,06**
Plany emigracji zarobkowej	0,00
Ocena materialnego poziomu życia	0,06**

**_p<0,01. Źródło: DS 2009, obliczenia własne.

Uogólnione zaufanie jest dodatnio związane z takimi miarami dobrobytu ekonomicznego, jak: deklarowany dochód miesięczny, zadowolenie z sytuacji finansowej oraz dochodów rodziny, posiadanie pewnego źródła dochodu, oceny poziomu życia. Natomiast niższe zaufanie społeczne współwystępuje z problemami finansowymi oraz planowaniem emigracji zarobkowej.

⁴⁰ Rada Monitoringu Społecznego (2000–2009). *Diagnoza społeczna: zintegrowana baza danych* (dalej cyt.: DS). Dostępna w Internecie: <www.diagnoza.com>.

⁴¹ B. Cichomski, T. Jerzyński, M. Zieliński, *Polskie Generalne Sondaże Społeczne: skumulowany komputerowy zbiór danych 1992–2008*, Warszawa 2009.

Również osoby deklarujące partycypację społeczną wykazują wyższe wskaźniki dobrobytu ekonomicznego. Najsilniejsza zależność występuje pomiędzy deklarowanym miesięcznym dochodem a pełnieniem funkcji w organizacjach społecznych (r -Pearsona = 0,15) oraz samym deklarowanym członkostwem (r -Pearsona = 0,11). Istnieje ponadto istotny statystyczny dodatni związek pomiędzy zadowoleniem z sytuacji materialnej rodziny. Natomiast problemy i kłopoty finansowe są negatywnie związane partycypacją społeczną Polaków.

Tabela 2. Współczynniki korelacji partycypacji ze wskaźnikami dobrobytu ekonomicznego

Dobrobyt ekonomiczny	Partycypacja	Funkcje w organizacjach
Miesięczny dochód	0,11**	0,15**
Problemy i kłopoty finansowe	-0,02**	-0,04**
Niestale i niepewne źródło dochodów	-0,04**	-0,03
Remont mieszkania	0,07**	0,08**
Działalność gospodarcza	0,01	-0,01
Emigracja zarobkowa	0,00	0,00
Ocena materialnego poziomu życia	0,06**	0,12**
Zadowolenie z obecnych dochodów rodziny	0,06**	0,10**
Zadowolenie z sytuacji finansowej własnej rodziny	0,06**	0,10**

**- $p < 0,01$. Źródło: DS 2009, obliczenia własne.

Również inne wskaźniki kapitału społecznego związane z podejmowaniem konkretnych działań społecznych współwystępują z pozytywną sytuacją ekonomiczną jednostki. Wraz ze wzrostem deklarowanego miesięcznego dochodu wzrasta prawdopodobieństwo zaangażowania jednostki w inicjatywy obywatelskie. Podobnie związek pomiędzy kapitałem społecznym i dobrobytem ekonomicznym uzupełnia zależność pomiędzy podejmowaniem przez aktywności tworzącej wymiar działania kapitału społecznego a poziomem deklarowanego dochodu (r -Pearsona = 0,09) oraz pozostałymi miarami jednostkowego dobrostanu ekonomicznego. Podobnie zadowolenie z własnej oraz rodzinnej sytuacji materialnej współwystępuje z działaniami obywatelskimi, co prezentuje poniższa tabela. Współczynniki korelacji kanonicznej indywidualnych miar dobrobytu ekonomicznego oraz aktywności obywatelskiej wynoszą kolejno: 0,21 i 0,13.

Tabela 3. Współczynniki korelacji zaangażowania społecznego ze wskaźnikami dobrobytu ekonomicznego

Dobrobyt ekonomiczny	Udział w wyborach	Zaangażowanie lokalne	Udział w zebraniu publicznym	Głos na zebraniu	Organizacja zebrania
Miesięczny dochód	0,09**	0,10**	0,09**	0,15**	0,09**
Problemy i kłopoty finansowe	-0,01*	0,01	0,01*	-0,02	-0,02**
Niestale i niepewne źródło dochodów	-0,07**	0,02**	0,02**	-0,06**	-0,01
Remont mieszkania	0,03**	0,09**	0,08**	0,08**	0,04**
Działalność gospodarcza	0,01*	0,04**	0,03**	0,03*	0,03**
Emigracja zarobkowa	-0,08**	0,01	0,01	0,01	0,01
Ocena materialnego poziomu życia	0,09**	0,05**	0,05**	0,06**	0,06**
Zadowolenie z obecnych dochodów rodziny	0,09**	0,06**	0,04**	0,05**	0,06**
Zadowolenie z sytuacji finansowej własnej rodziny	0,09**	0,06**	0,05**	0,06**	0,06**

*- $p < 0,05$; **- $p < 0,01$. Źródło: DS 2009, obliczenia własne.

Podsumowując, na podstawie danych empirycznych dotyczących społeczeństwa polskiego, uzasadnione jest twierdzenie, że kapitał społeczny jest związany z dobrobytem ekonomicznym jednostki. Osoby, które deklarują wyższy poziom zamożności oraz wyższe zadowolenie z sytuacji ekonomicznej, wykazują wyższe przejawy kapitału społecznego. Takich zależności nie obserwuje się natomiast w obrębie opartego na religii kapitału społecznego. Przejawy religijnego kapitału społecznego, takie jak zaufanie do instytucji religijnych oraz podejmowanie aktywności na rzecz Kościoła, są związane z niższym poziomem dobrobytu ekonomicznego.

Z danych Polskiego Generalnego Sondażu Społecznego (PGSS) wynika, że chociaż deklarowany poziom dochodu jednostki jest pozytywnie związany z zaufaniem do Kościoła katolickiego, to poziom dochodu gospodarstwa domowego współwystępuje z niższym zaufaniem do instytucji Kościoła.

Tabela 4. Współczynniki korelacji liniowej zaufania do Kościoła i wysokości dochodu

Dobrobyt ekonomiczny	Zaufanie do Kościoła	Zaufanie do Kościoła (skala 5 pkt)
Dochody z pracy respondenta	0,03*	0,00
Dochód łączny gospodarstwa domowego	-0,05**	-0,03**

*- $p < 0,05$; **- $p < 0,01$. Źródło: PGSS 1992–2008, obliczenia własne.

Wraz ze wzrostem łącznego dochodu gospodarstwa domowego maleje prawdopodobieństwo podejmowania przez jednostkę działalności na rzecz Kościoła (r -Pearsona = -0,08).

Tabela 5. Współczynniki korelacji liniowej działalności na rzecz Kościoła z wysokością dochodu

Dobrobyt ekonomiczny	Działalność na rzecz Kościoła
Dochody z pracy respondenta	-0,05
Dochód łączny gospodarstwa domowego	-0,08*

*- $p < 0,05$. Źródło: PGSS 1992–2009, obliczenia własne.

Te zależności potwierdzają również dane Ośrodka Sondaży Społecznych Opinii. Wynika z nich, że osobista pomoc w parafii jest negatywnie powiązana z deklarowanym dochodem gospodarstwa domowego w przeliczeniu na osobę (r -Pearsona = -0,07).

Tabela 6. Współczynniki korelacji liniowej aktywności na rzecz parafii z wysokością dochodu

	Wpływ na decyzje	Ofiara na tacę	Ofiara celowa	Osobista pomoc	Zorganizowane działania
Dochód na osobę	-0,04	0,02	0,05	-0,07*	0,02

*- $p < 0,05$. Źródło: Opinia 2002, obliczenia własne.

Ponadto niekorzystniejsze charakterystyki ekonomiczne współwystępują z niższymi przejawami religijnego kapitału społecznego dotyczącymi społeczności lokalnej w Polsce. Analizy na wieloźródłowej bazie danych obejmującej informacje o gminach z Banku Danych Lokalnych (Regionalnych) oraz o parafiach z Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego wskazują, iż chociaż brak statystycznie istotnych zależności pomiędzy poziomem dochodów w gminie w przeliczeniu na mieszkańca oraz liczbą podmiotów gospodarki narodowej a liczbą osób aktywnie przynależących do organizacji katolickich w przeliczeniu na mieszkańca (*participantes*), istnieje silna zależność ujemna pomiędzy liczbą osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą (r-Pearsona = -0,21).

Tabela 7. Współczynniki korelacji liniowej wskaźników ekonomicznych ze wskaźnikiem *participantes* w 2008 roku

Wskaźniki ekonomiczne (w przeliczeniu na mieszkańca)	Wskaźnik <i>participantes</i>
Liczba jednostek podmiotów gospodarki narodowej (ogółem)	0,04
Dochody na 1 mieszkańca gminy (dochody własne) [w zł]	-0,12
Liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą	-0,21*

*- $p < 0,05$. Źródło: ISKK i BDL, obliczenia własne.

Religijny kapitał społeczny nie redukuje również ubóstwa w społecznościach lokalnych w Polsce. Mimo że wraz ze wzrostem odsetka osób zaangażowanych w religijne organizacje (*participantes*) maleje liczba gospodarstw domowych żyjących poniżej minimum egzystencjalnego, rośnie jednocześnie prawdopodobieństwo występowania tzw. obszarów ubóstwa, rozumianych jako tereny, w których występuje kumulacja gospodarstw domowych żyjących poniżej minimum egzystencjalnego⁴².

Dane nie potwierdzają również wpływu religijnego kapitału społecznego na redukcję bezrobocia na poziomie społeczności lokalnej. O odmiennej charakterystyce motywowanego religijnie od niezwiązanego z religią kapitału społecznego świadczy fakt, że nie występuje związek pomiędzy odsetkiem osób uczestniczących w organizacjach religijnych a liczbą świeckich podmiotów trzeciego sektora na poziomie lokalnym. Ponadto wzrost partycypacji w organizacjach religijnych współwystępuje ze zmniejszaniem się liczby fundacji (r-Pearsona = -0,14).

⁴² I. Yen, G. Kaplan, *Poverty Area Residence and Changes in Physical Activity Level: Evidence from the Alameda County Study*, „American Journal of Public Health” 1998, no. 11, s. 1709–1712.

Tabela 8. Współczynniki korelacji liniowej miar ubóstwa oraz przejawów religijnego kapitału społecznego

Deprywacja lokalna	<i>Participantes</i> (2008)	Motywowana religijnie opieka środowiskowa nad chorymi	Liczba wolontariuszy opieki środowiskowej motywowanych religijnie
Gospodarstwa domowe poniżej minimum egzystencjalnego	-0,10**	0,16**	0,13**
Liczba rodzin potrzebujących	-0,01	0,03	0,06
Obszary ubóstwa	0,11**	-0,09**	0,11

**- $p < 0,01$. Źródło: ISKK 2008–2010, obliczenia własne.

Tabela 9. Współczynniki korelacji liniowej wskaźników ekonomicznych ze wskaźnikiem *participantes* w 2008 roku

Podmioty trzeciego sektor	<i>Participantes</i>
Liczba spółdzielni	-0,11
Liczba fundacji	-0,14*
Liczba stowarzyszeń i organizacji społecznych	0,06

*- $p < 0,05$. Źródło: ISKK i BDL, obliczenia własne.

Nasuwa się więc wniosek, że religijny kapitał społeczny jest związany z istnieniem nierówności ekonomicznych. W tym względzie religijny kapitał społeczny wyraźnie odróżnia się od swojego niereligijnego odpowiednika. W związku z tym rodzi się pytanie o fakt oraz zakres oddziaływania religijnego kapitału społecznego.

IV. ODDZIAŁYWANIE MORALNE

Istotna rola norm moralnych w obrębie religijnego kapitału społecznego wskazuje, że poszukiwane oddziaływanie skupiać się powinno na sferze związanej ze zjawiskami nieprzystosowania społecznego, takimi jak chuligaństwo, pijaństwo, kradzież,

negatywny stosunek do pracy, prostytutka oraz rozwód. Takie podejście zdają się sugerować przede wszystkim J. Coleman oraz F. Fukuyama, którzy niejednokrotnie utożsamiają kapitał społeczny z obowiązującymi w społeczeństwie normami⁴³. W literaturze wymienione powyżej zachowania bywają różnie nazywane, najczęściej jako patologia⁴⁴ lub dewiacja⁴⁵. W niniejszym tekście w ślad za literaturą medyczną nazywane one będą zachowaniami autodestrukcyjnymi⁴⁶. To bowiem przede wszystkim w literaturze z zakresu medycyny opisywane jest oddziaływanie kapitału społecznego na indywidualne zachowania tego typu. Przykładowo Elissa Weizman obserwuje statystyczną zależność pomiędzy poziomem kapitału społecznego a częstością upijania się⁴⁷. Z kolei Danel Nagin i Raymond Paternoster wyjaśniają, że zachowania przestępcze można częściowo wyjaśnić słabszymi więziami społecznymi⁴⁸. Niektórzy badacze odkrywają również wpływ religii na tego typu zachowania. Przykładowo John Bartkowski i Xiaohe Xu wskazują na zależność pomiędzy religijnością a mniejszym prawdopodobieństwem korzystania z narkotyków⁴⁹. Próba weryfikacji stawianych przez wymienionych powyżej autorów prowadzi do istotnych z punktu widzenia religijnego kapitału społecznego w Polsce obserwacji.

Po pierwsze, przejawy religijnego kapitału społecznego w różnych wymiarach: psychologicznym, działaniowym i partycypacyjnym, są wyraźnie związane z niższym prawdopodobieństwem występowania zachowań autodestrukcyjnych, takich jak: palenie papierosów, nadużywanie alkoholu oraz zażywanie narkotyków. Wskazują na to badania prowadzone na próbie ogólnopolskiej Ośrodka Sondaży Społecznych Opinii, które dotyczą zachowań autodestrukcyjnych w obrębie gospodarstwa domowego. Jak prezentuje to tabela 10, ogólne zaufanie do Kościoła katolickiego, jak również zaufanie do różnych reprezentantów Kościoła (papież, prymas, biskup i szczególnie proboszcz) jest stosunkowo silnie negatywnie związane z zachowaniami autodestrukcyjnymi. Również poczucie odpowiedzialności za Kościół mierzone za pomocą pytania o chęć wpływania na decyzję w parafii jest ujemnie związane z paleniem papierosów, nadużywaniem alkoholu oraz zażywaniem narkotyków przez przynajmniej jednego mieszkańca gospodarstwa domowego.

⁴³ Por. J. Coleman, *Norms as Social Capital*, w: *Economic Imperialism*, ed. G. Radnitzky, P. Bernholz, New York 1986; F. Fukuyama, *Trust: the Social Virtues and the Creation of Prosperity*, New York 1995.

⁴⁴ Na temat zjawiska patologii społecznej, zob. J. Wódcz, *Zjawiska patologii społecznej*, Warszawa-Kraków 1974; A. Podgórecki, *Patologia życia społecznego*, Warszawa 1969.

⁴⁵ J. Kwaśniewski, *Dewiacja społeczna*, w: *Encyklopedia socjologii*, kom. red. Z. Bokszański i in., t. 1, Warszawa 1998, s. 125–129.

⁴⁶ Por. R. D. Kocaleventin, *Autodestructive Syndromem*, „Psychother Psychosom” 2005, no. 4, s. 202–211.

⁴⁷ E. Weizman, I. Kawachi, *Giving Means Receiving: the Protective Effect of Social Capital on Binge Drinking on College Campuses*, „American Journal of Public Health” 2000, no. 12, s. 1936–1939.

⁴⁸ D.S. Nagin, R. Paternoster, *Personal Capital and Social Control: the Deterrence Implications of a Theory Of Individual Differences in Criminal Offending*, „Criminology” 1994, Vol. 32, s. 581–606.

⁴⁹ J.P. Bartkowski, X. Xu, *Religiosity and Teen Drug Use Reconsidered: a Social Capital Perspective*, „American Journal Preventive Medecine” 2007, no. 6, s. 182–194.

Tabela 10. Współczynniki korelacji liniowej psychologicznych przejawów religijnego kapitału społecznego z zachowaniami autodestrukcyjnymi

Zachowania autodestrukcyjne	Zaufanie							Poczucie odpowiedzialności	Poczucie związku z parafią
	Kościół katolicki	Parapież	Prymas	Biskup diecezji	Episkopat	Proboszcz	Inni księża z parafii		
Lekomania	-0,03	0,00	0,03	0,04	0,01	-0,05*	-0,06*	-0,05	0,01
Palenie papierosów	-0,04	-0,01	-0,07**	-0,13**	-0,13**	-0,08**	-0,06*	-0,08*	-0,08**
Nadużywanie alkoholu	-0,20**	-0,11**	-0,14**	-0,16**	-0,16**	-0,15**	-0,14**	-0,06	-0,12**
Zażywanie narkotyków	-0,12**	0,02	-0,03	-0,05*	-0,07**	-0,05*	-0,05	-0,06	-0,06*

*-p<0,05; **-p<0,01. Źródło: Opinia 2002, obliczenia własne.

Również istotną zależność obserwuje się pomiędzy zachowaniami autodestrukcyjnymi w gospodarstwie domowym oraz członkowstwem w organizacjach religijnych, która w przypadku palenia papierosów wynosi r-Pearsona = -0,14, oraz dla nadużywania alkoholu r-Pearsona = -0,07. Podobnie działaniowe przejawy religijnego kapitału społecznego redukują prawdopodobieństwo występowania zachowań autodestrukcyjnych w gospodarstwie domowym, co przedstawia poniższa tabela.

Tabela 11. Współczynniki korelacji liniowej przejawów działaniowych kapitału społecznego z zachowaniami autodestrukcyjnymi w gospodarstwie domowym

Zachowania autodestrukcyjne	Wpływ na decyzje	Ofiara na tacie	Ofiara celowa	Osobista pomoc	Zorganizowane działania
Lekomania	0,07*	0,01	0,02	0,05	-0,01
Palenie papierosów	-0,08**	-0,01	-0,08**	-0,00	-0,06*
Nadużywanie alkoholu	-0,04	-0,09**	-0,05	0,03	-0,02
Zażywanie narkotyków	-0,01	0,03	-0,01	0,03	0,06*

*-p<0,05; **-p<0,01. Źródło: Opinia 2002, obliczenia własne.

Wreszcie usieciowienie w obrębie parafii i diecezji mierzone za pomocą znajomości nazwiska proboszcza oraz biskupa diecezjalnego również związane jest z rzadszym występowaniem takich zjawisk, jak palenie papierosów czy nadużywanie alkoholu, zgodnie z przedstawionymi poniżej współczynnikami.

Tabela 12. Współczynniki korelacji liniowej znajomości nazwiska proboszcza i biskupa z zachowaniami autodestrukcyjnymi w gospodarstwie domowym

Zachowania autodestrukcyjne	Zna nazwisko proboszcza	Zna nazwisko biskupa
Lekomania	-0,04	-0,02
Palenie papierosów	-0,10**	-0,12**
Nadużywanie alkoholu	-0,11**	-0,09**
Zażywanie narkotyków	-0,02	-0,04

**- $p < 0,01$. Źródło: Opinia 2002, obliczenia własne.

Istotny jest fakt, że w obrębie niezwiązanego z religią kapitału społecznego tego typu oddziaływanie jest znacznie słabsze.

ZAKOŃCZENIE

Metody socjologiczne pozwalają badać zjawiska religijne jako fakty społeczne poprzez ich oddziaływanie na społeczeństwo. W związku z tym kategoria opartej na religijności kapitału społecznego wydaje się dogodną kategorią do badania społecznych form religijności. Na podstawie analizy statystycznej można stwierdzić, że religijny kapitał społeczny nie oddziałuje w sposób wymierny i zarazem pozytywny na jednostkową oraz zbiorową sytuację ekonomiczną. Przeciwnie, religijny kapitał społeczny współwystępuje z niższym poziomem dobrobytu ekonomicznego. Pod tym względem wyraźnie odróżnia się od kapitału społecznego niezwiązanego z religią. Jego specyfika wynika z religijnych zasobów oraz czynników. Prowadzi to do wniosku, że religijne zasoby współwystępują z nierównościami ekonomicznymi. Nie oznacza to jednak, że nie obserwuje się wymiernego oddziaływania religijnego kapitału społecznego. Religijny kapitał społeczny redukuje poziom patologii oraz dewiacji społecznej. W związku z tym wydaje się, że oddziaływanie ekonomiczne religijnego kapitału społecznego należy rozpatrywać przede wszystkim w aspekcie moralnym.

BIBLIOGRAFIA

- Arrow K., *Observations on Social Capital*, w: P. Dasgupta, I. Serageldin, *Social Capital: a Multifaceted Perspective*, Washington D.C. 2001, s. 3–5.
- Barro R., McCleary R., *Religion and Economic Growth*, „American Sociological Review” 2003, no. 5, s. 760–781.
- Bartkowski J.P., Xu X., *Religiosity and Teen Drug Use Reconsidered: a Social Capital Perspective*, „American Journal Preventive Medicine” 2007, no. 6, s. 182–194.
- Ben-Porath Y., *F-connection: Families, Friends and Firms and the Organization of Exchange*, „Population and Development Review” 1980, no. 6, s. 1–30.
- Chu Ho Sui, *The Nature and Impact of Social Capital in Three Asian Education Systems: Singapore, Korea, and Hong Kong*, „International Journal of Educational Policy: Research and Practices” 2000, no. 1, s. 171–189.
- Coleman J., *Foundations of Social Theory*, Harvard 1994.
- Coleman J., *Norms as Social Capital*, w: *Economic Imperialism*, ed. G. Radnitzky, P. Bernholz, New York 1986.
- Coleman J., *Social Capital in the Creation of Human Capital*, „American Journal of Sociology” 1994 (Supplement), s. 95–120.
- Fiala W. i in., *The Religious Support Scale: Construction, Validation, and Cross-Validation*, „American Journal of Community Psychology” 2002, no. 6, s. 761–786.
- Fox J., *The World Bank and Social Capital: Lessons from Ten Rural Development Projects in the Philippines and Mexico*, „Policy Sciences” 2000, Vol. 33, s. 399–419.
- Fukuyama F., *Social Capital, Civil Society and Development*, „Third World Quarterly” 2001, no. 1, s. 7–20.
- Fukuyama F., *Trust: the Social Virtues and the Creation of Prosperity*, New York 1995.
- Glock Ch., *The Role of Deprivation in the Origin and Evolution of Religious Groups*, California 1964.
- Golinowska S. i in., *Spójność społeczna: aktywność – solidarność – wsparcie. Ekspertyza na potrzeby aktualizacji Strategii Rozwoju Kraju 2007–2015*, Warszawa 2011.
- Guiso L., Sapienza P., Zingales L., *People’s Opium? Religion and Economic Attitudes*, „Journal of Monetary Economics” 2003, no. 1, s. 225–282.
- Hinojosa V., Park J., *Religion and the Paradox of Racial Inequality Attitudes*, „Journal for the Scientific Study of Religion” 2004, no. 2, s. 229–238.
- Hughey M., *The Idea of Secularization in the Works of Max Weber: a Theoretical Outline*, „Qualitative Sociology” 1979, no. 1, s. 85–111.
- Kawachi I. i in., *Social Capital, Income Inequality, and Mortality*, „American Journal of Public Health” 1997, no. 9, s. 1491–1498.
- Keister K.A., *Religion and Wealth: the Role of Religious Affiliation and Participation in Early Adult Asset Accumulation*, „Social Forces” 2003, no. 1, s. 175–207.
- Kocalevent R.D. i in., *Autodestructive Syndromem*, „Psychother Psychosom” 2005, no. 4, s. 202–211.
- Koole S. i in., *Why Religion’s Burdens Are Light: from Religiosity to Implicit Self-Regulation*, „Personality and Social Psychology Review” 2010, no. 14, s. 95–107.
- Kunitz S., *Social Capital and Health*, „British Medical Bulletin” 2004, no. 1, s. 61–73.
- Kwaśniewski J., *Dewiacja społeczne*, w: *Encyklopedia socjologii*, kom. red. Z. Bokszański i in., t. 1, Warszawa 1998, s. 125–129.
- Lin N., *Building a Network Theory of Social Capital*, „Connections” 1999, no. 1, s. 28–51.
- Lin N., *Social Capital: a Theory of Social Structure and Action*, Cambridge 2002.
- Mckenzie K. i in., *Social Capital and Mental Health*, „The British Journal of Psychiatry” 2002, no. 3, s. 280–283.

- Mouw T., *Social Capital and Finding a Job: Do Contacts Matter?*, „American Sociological Review” 2003, no. 6, s. 868–898.
- Nagin D.S., Paternoster R., *Personal Capital and Social Control: the Deterrence Implications of a Theory of Individual Differences in Criminal Offending*, „Criminology” 1994, Vol. 32, s. 581–606.
- Norris P., Inglehart P., *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide*, Cambridge 2004, s. 106–110.
- Oman D., Thoresen C., “Does Religion Cause Health?": Differing Interpretations and Diverse Meanings, „Journal of Health Psychology” 2002, no. 7, s. 365–380.
- Philips B., Barack-Fishman S., *Ethnic Capital and Inter-marriage: a Case Study of American Jews*, „Sociology of Religion” 2006, no. 4, s. 487–505.
- A. Podgórecki, *Patologia życia społecznego*, Warszawa 1969.
- Putnam R., *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, przekł. P. Sadura, S. Szymański, Warszawa 2008.
- Scheve K., Stasavage D., *Religion and Preferences for Social Insurance*, „Quarterly Journal of Political Science” 2006, no. 1, s. 255–286.
- Serageldin I., Grootaert Ch., *Defining Social Capital: an Integrative View*, w: P. Dasgupta, I. Serageldin, *Social Capital: a Multifaceted Perspective*, Washington 2001, s. 40–58.
- Smith Ch., Faris R., *Socioeconomic Inequality in the American Religious System: an Update and Assessment*, „Journal for the Scientific Study of Religion” 2005, no. 1, s. 95–104.
- Solt F. i in., *Economic Inequality, Relative Power, and Religiosity*, „Social Science Quarterly” 2011, no. 2, s. 447–465.
- Sorenson R., Berman L., *Family Capital, Family Business, and Free Enterprise*, „Family Business Review” 2009, no. 22, s. 193–195.
- Stark R., *Religion and Delinquency: the Ecology of a “Lost” Relationship*, „Journal of Research in Crime and Delinquency” 1982, Vol. 19, s. 4–24.
- Stevenson H., Stigler J., *The Learning Gap: Why Our Schools Are Failing and What We Can Learn from Japanese and Chinese Education*, New York 1992.
- Sztompka P., *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Kraków 2007.
- Thompson J., *Proactive Personality and Job Performance: a Social Capital Perspective*, „Journal of Applied Psychology” 2005, no. 5, s. 1011–1017.
- Weizman E., Kawachi I., *Giving Means Receiving: the Protective Effect of Social Capital on Binge Drinking on College Campuses*, „American Journal of Public Health” 2000, no. 12, s. 1936–1939.
- Wódz J., *Zjawiska patologii społecznej*, Warszawa-Kraków 1974.
- Wrong D., *The Oversocialized Conception of Man*, New York 1999.
- Yen I., Kaplan G., *Poverty Area Residence and Changes in Physical Activity Level: Evidence from the Alameda County Study*, „American Journal of Public Health” 1998, no. 11, s. 1709–1712.
- Ysseldyk R. i in., *Religiosity as Identity: toward an Understanding of Religion from a Social Identity Perspective*, „Personality and Social Psychology Review” 2010, no. 14, s. 60–71.
- Ziółkowski M., *Przedmowa do wydania polskiego*, w: R. Putnam, *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, przekł. P. Sadura, S. Szymański, Warszawa 2008, s. 9–21.
- Zukowski R., *Social Capital and Challenges of Development in Latin America and East Central Europe*, Warsaw 2007.

Streszczenie

Pojęcie kapitału społecznego, które wyrasta z kontekstu ekonomicznego, bywa w literaturze opisywane jako zabezpieczenie przed nierównościami ekonomicznymi poprzez redukcję deprivacji oraz operacyjnie związane jest z procesem zrównoważonego rozwoju. Wśród czynników generujących kapitał społeczny wymienia się m.in. religię i religijność. Z drugiej jednak strony wysoki poziom religijności, jak wynika z wielu międzynarodowych analiz statystycznych, związany jest z niskim poziomem wskaźników makroekonomicznych, w tym nierównościami ekonomicznymi. Niniejszy artykuł bada te zależności z wykorzystaniem modelu religijnego kapitału społecznego.

Model ten, zastosowany do opisu zachowań jednostki oraz charakterystyki społeczności lokalnych w Polsce, pozwala na uchwycenie zależności pomiędzy religijnością, kapitałem społecznym oraz nierównościami ekonomicznymi. Wynika z nich, że z jednej strony religia stanowi istotny (jeden z podstawowych) zasób oraz czynnik kapitału społecznego w Polsce, z drugiej natomiast religijny kapitał społeczny współwystępuje z nierównościami ekonomicznymi. Pod tym względem religijny kapitał społeczny odróżnia się od nie opartego na religii kapitału społecznego. Oddziaływanie religijnego kapitału społecznego występuje natomiast w sferze obyczajowej poprzez redukcję takich zjawisk, jak: palenie papierosów, alkoholizm, zażywanie narkotyków czy lekomania.

Słowa kluczowe: kapitał społeczny, religijność, nierówności, moralność, normy społeczne

„POORER BUT MORE DECENT”

THE INFLUENCE OF RELIGIOUS SOCIAL CAPITAL IN POLAND

Summary

The concept of social capital, which grew out of the economic context, is sometimes described in literature as a protection against economic inequality since it reduces deprivation and it is operationally associated and operatively associated with the process of sustainable development. Religion and religiousness are mentioned among the factors that generate social capital. On the other hand, a high level of religiosity, according to many international statistical analyses, is associated with low levels of macroeconomic indicators, including economic inequality. This article explores these relationships using a model of religious social capital. This model, used to describe the behavior of individuals and the characteristics of local communities in Poland, captures the relationship between religiosity, social capital and economic inequality. This relationship proves that on the one hand, religion is an important (principal) resource and a factor of social capital in Poland, on the other hand religious social capital coincides with economic inequality. In this respect the religious social capital differs from religion not based on social capital. However, religious social capital impacts on the moral sphere by reducing phenomena such as smoking, alcoholism, drug abuse and pill addiction.

Keywords: social capital, religiosity, inequalities, morality, social norms